

Taula

ANDREU BOSCH I RODOREDA & JOAN RAMON VENY-MESQUIDA <i>Justificació</i>	7
JOAN VENY <i>Josep Vallverdú i la llengua</i>	9
ALBERT TURULL <i>Tres eixos bàsics en la ideologia lingüística de Josep Vallverdú</i>	29
IGNASI ALDOMÀ <i>Literatura i terror</i>	47
JULIÁN ACEBRÓN <i>La fàbrica de La caiguda de Lleida. 300 anys</i>	61
MATÍAS LÓPEZ <i>Josep Vallverdú, vir bonus dicendi peritus</i>	79
ÀNGELS GREGORI <i>La poesia de Josep Vallverdú: una carrera de fons</i>	101
JOSEP MURGADES <i>Els llibres personals de Josep Vallverdú</i>	107
GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ <i>L'assaig: la paraula viscuda. Escriptura i reescriptura autobiogràfica en Josep Vallverdú</i>	131
JORDI AUSELLER <i>Una aproximació al teatre per a infants i joves de Josep Vallverdú</i>	147

MARIA PUJOL VALLS <i>Qui té dret a una identitat?</i> <i>Noms i sobrenoms dels protagonistes de Josep Vallverdú</i>	165
ENRIC FALGUERA GARCIA & LAIA GUZMÁN CARRASCO <i>La novel·la d'aventures de Josep Vallverdú</i>	183
IMMA SÀNCHEZ BOIRA <i>La correspondència de Josep Vallverdú: l'amic, el mestre i l'escriptor</i>	197
JORDI MALÉ <i>Josep Vallverdú, historiador i crític literari</i>	217
PAULA ESPINOSA <i>Josep Vallverdú, traductor per a La Cua de Palla</i>	239
ANDREU BOSCH I RODOREDA <i>Les traduccions de l'obra de Josep Vallverdú i el Vallverdú traductor</i>	249
CARME VIDALHUGUET <i>El Vallverdú professor</i>	269
RAMON SISTAC <i>Josep Vallverdú: records des de la Secció Filològica</i>	279
<i>Abstracts</i>	289
<i>Sobre els autors</i>	299

Justificació

ANDREU BOSCH I RODOREDA
(Universitat de Barcelona)

JOAN RAMON VENY-MESQUIDA
(Universitat de Lleida)

Una de les funcions de la Càtedra Màrius Torres és la de promoure l'obra i els estudis de literatura catalana contemporània, no tan sols de Ponent sinó de tota la catalanofonia. El 2023 no podíem quedar al marge dels actes de commemoració del centenari de Josep Vallverdú i de seguida hi vam voler participar amb diverses accions. De fet, ja havíem donat un primer pas en aquest sentit el 2022 amb la publicació de l'epistolari entre Josep Vallverdú i Guillem Viladot, establint així un pont entre els centenaris dels dos amics. Després vam encarregar a Maria Pujol Valls, una de les millors especialistes en l'obra de Vallverdú —sobre el qual ha escrit l'única tesi doctoral que se li ha dedicat fins ara— l'actualització de les pàgines web dedicades a Josep Vallverdú al Directori Literari de Ponent de la CMT —una mena d'enciclopèdia de la literatura catalana ponentina encara en procés de construcció. I també vam promoure, juntament amb la Fundació Lo Pardal d'Agramunt, l'edició facsímil del primer poemari que va publicar Vallverdú, *Poemes del gos*, el 1977, volum que, a banda de l'interès intrínsec dels seus textos, té el valor afegit que aplega també tres amistats: les de Guillem Viladot, que en va ser l'editor, Lluís Trepal, que el va il·lustrar amb unes esplèndides litografies, i Vallverdú, que hi va posar els poemes.

Finalment, vam concebre, amb la Institució de les Lletres Catalanes i l'Institut d'Estudis Catalans, l'organització d'un simposi acadèmic que fes balanç de les aportacions de Josep Vallverdú a la literatura i a la cultura catalanes, amb la participació de diversos especialistes que van ser convidats a fer anàlisis científiques dels diversos caires d'aquelles aportacions. El volum que el lector té ara a les mans recull la major part d'aquelles contribucions, amb el propòsit de deixar-ne constància per a futures investigacions i d'oferir un acostament objectiu a la polièdrica obra de l'escriptor ponentí,

mirant d'abastar-ne el aspectes més rellevants des del rigor acadèmic i lluny d'hagiografismes, com era voluntat del mateix Vallverdú.

Així, doncs, aquest volum recull estudis sobre els aspectes següents de l'obra vallverduniana: l'ús i la concepció de la llengua (Joan Veny i Albert Turull), la geografia i la història del país (Ignasi Aldomà i Julián Acebrón), els referents clàssics en els discursos i les conferències (Matías López), la poesia (Àngels Gregori), els llibres personals i assagístics (Josep Murgades i Gonçal López-Pampló), el teatre (Jordi Auseller), la narrativa (Maria Pujol Valls i Enric Falguera & Laia Guzmán Carrasco), la seva obra com a historiador i com a crític literari (Jordi Malé) i també com a escriptor traductor i traduït (Paula Espinosa i Andreu Bosch i Rodoreda), sense bandejar vessants més íntims: literaris, com la correspondència (Imma Sánchez Boira), o personals, com la seva tasca de professor (Carme Vidalhuguet) o a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (Ramon Sistac).

De fet, aquest simposi, amb les contribucions que apleguem en aquest volum i amb les valuosíssimes aportacions i reflexions que van aflorar a les diverses taules rodones organitzades tant a l'Institut d'Estudis Catalans com a la Universitat de Lleida, haurà servit —com es proposaven els organitzadors— per «esporgar el desconeixement cap a Josep Vallverdú», parafrasejant paraules de la comissària de l'Any Josep Vallverdú, Carme Vidalhuguet, pronunciades a Balaguer a l'acte de cloenda de commemoració del Centenari de l'escriptor.

Vallverdú ha escrit diverses vegades, amb la ironia que el caracteritza, que agraeix a la crítica que no s'hagi ocupat de la seva obra: ens donarem per satisfets si aquest volum esdevé una contribució al desmentiment d'aquesta sentència i serveix de referent a futures recerques. Amb la mirada que recomana el mateix Vallverdú: *«El món és bell si el contemplem amb ulls ben nets de por i de polseguera.»*

Josep Vallverdú i la llengua

JOAN VENY

(Institut d'Estudis Catalans – Universitat de Barcelona)

Introducció

És per a mi un plaer indicible iniciar aquest cicle de conferències que l'Institut d'Estudis Catalans, la Institució de les Lletres Catalanes i la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida dediquen al nostre gran escriptor en el marc de l'Any Josep Vallverdú.¹ La nostra amistat va més enllà de seixanta anys, quan, arran d'haver obtingut la càtedra de Francès de l'Institut de Lleida, l'únic aleshores existent, Joan Petit, professor de literatura francesa a la Universitat de Barcelona, em va anunciar que en aquell claustre de professors em trobaria amb un Josep Vallverdú que, amb la seva ploma, feia meravelles literàries. Efectivament, un cop a la capital ponentina, a més de comprovar la seva alta capacitat fabuladora, vam encetar una bella amistat jalonada amb fets inoblidables: arran del naixement de la meva primogènita Margarida, la va obsequiar amb una subscripció a *Cavall Fort*, tot just també acabat de néixer; em va introduir en el món cultural catalanista (jo mateix vaig participar en una reunió clandestina parlant de l'aportació de Joan Coromines a l'etimologia); em va fer conèixer personalitats com l'eximi historiador Josep Lladonosa, i, gràcies a ell, em vaig familiaritzar amb l'obra de les figures més destacades del món literari lleidatà (Morera i Galícia, Agelet i Garriga, Josep Estadella, Màrius Torres, Joan Santamaria), als quals dedicaria sengles estudis lingüístics; a la sala de professors, enmig de comentaris sobre la marxa de les classes de Francès, sabedor de la meva flaca dialectològica, ell m'il·lustrava sobre mots de l'àrea segriana («ja saps», em deia, «que els pagesos diuen *gomàtics* dels *pneumàtics*?»); el director de l'Institut, Jordi Sirera, quan ens veia reunits els professors de Francès i d'Anglès, ens

1. Em plau expressar el meu agraïment a José Enrique Gargallo i Joan Ramon Veny-Mesquida, per la revisió del text; a Josep Murgades, Ramon Solsona i Dolors Montes, del TERMCAT, per diversos ajuts.

interpel·lava com els *llenguados*; al final dels tres anys meravellosos a Lleida, en un àpat de comiat, Vallverdú em va dedicar un petit poema que era una perla de bellesa i d'amistat. Anys després, em va fer goig presentar-lo com a membre de l'Institut, en nom de la Secció Filològica, com també formar part del tribunal que li va concedir, tan merescudament, l'accés a catedràtic d'institut de Català.

En el teu gloriós centenari, Josep, em fa goig adherir-m'hi com un *norantí*, mot que, amb el seu sufix, et resultava simpàtic, segons comentaves en un dels teus correus electrònics, com també els verbs *norantar* i *norantejar*, que, arran del meu aniversari, et vas inventar. Deu anys ens separen de vida, que no són frontera sinó pont d'estima i devoció per la teva obra i la teva humanitat.

Objectiu

La producció de Vallverdú és multicolor, com la rosassa immensa d'una catedral. Diversa dins la seva immensitat. Novel·lista, poeta, periodista, ninotaire, professor, assagista, traductor, memorialista, etc., en tots els gèneres ha marcat la diferència, com es diu en registre mediàtic. Però aquí centraré la meua intervenció parlant de la faceta lingüística de la seva obra, veritable mina, a partir sobretot de llibres autobiogràfics, infantils i d'epistolaris, on dona «carta de quotidianitat a expressions tant populars i genuïnes com elaborades i cultes», fent gala d'una teranyina de la llengua que uneix un concepte unitari de l'estàndard, aspergit d'impulsos de creativitat, a una abraçada al registre col·loquial. El tema s'ho val, tenint en compte que ell ha reconegut que «no puc desprendre'm de la llengua i dels seus problemes», que ha titulat *La llengua viscuda* (Vallverdú 2023a) o *Pelegrí dels mots* (Vallverdú 2007) algunes de les seves obres i que ha deixat testimoni de la profunda relació de la poesia amb la llengua: «Faig poemes», afirma, «com si volgués deixar testimoni solemne del meu amor per la llengua; els poemes [...] són llengua, tot allò de què el creador es despulla és llengua, i el que queda després és encara llengua». Però no se'n sent l'estudiós, com reconeix en aquest fragment d'un currículum que em va fer arribar:

Jo no soc un erudit lingüista ni un filòleg amb bona base: m'interessa el català clàssic, però si començo a pensar en algunes palatalitzacions dins la Romània m'agafa un poc de mal de testa. Ara, tinc curiositat per la diacronia de la llengua i estic realment interessat en tots els problemes de l'estàndard i els estàndards. Potser el meu servei a la llengua hagi estat fonamentalment civil, ensenyant de llegir, fent que aprenguin a interessar-se per la llengua els joves a través d'una història contada.

El meu treball girarà entorn del tema central de la llengua vertebrat en característiques de la *llengua literària* al costat de la *llengua d'ús*, com diu ell, del seu estàndard i el seu discurs col·loquial, del seu respecte a la normativa i de les aclucades d'ull a la varietat segriana.

Participació diatòpica

Vallverdú és un escriptor fidel a la normativa. I una lectura epidèrmica de les seves obres no notarà bardisses dialectals en les seves novel·les i obres autobiogràfiques. Tanmateix, una observació atenta de la seva llengua revela una selecta presència de mots *territorials*, que deia Labèrnia, *paratgívols*, com proposava Verdaguer, relatius a l'àrea segriana. Mots de proximitat, aromàtics, que portem al cor, tenyits de sentiment. Mots, d'altra banda, que, en principi, han estat incorporats a la llengua estàndard, el *DIEC1* i, sovint, ja en el *Diccionari General* (1932) de Fabra. Vegem-ne uns exemples: *almosta* 'ambosta', *avió* 'falcillot', *barrusca* 'rapa del raïm', *bleir* 'cremar', *boç* 'morral', *braçal* 'braç de riu, ramal de séquia', *cabaler* 'fadrister', *camí* 'vegada', *carrasca* 'alzina', *catxapó* 'conill jove', *catxutxa* 'gorra', *clamor* 'riera', *corder* 'xai', *corralina* 'cort de porcs', *desmudat* 'amb la roba de fer feina o dels dies feiners', *engormandir* 'enllepolir', *esbalçader* 'precipici', *fassera* 'rec', *feram* ['afaram'], *furó* 'fura', *morros/morrets* 'llavis', *mossa* 'braç giratori que parteix de la paret de la llar i acaba en un anell damunt el qual es posa el plat del menjar', *oliver* 'olivera', *graus* 'esglaons', *padrí* 'avi', *padrina* 'àvia', *panistra* 'cistella', *peixeres* 'basses de derivació del reg o reserves per als molins', *popar* 'mamar', *repadrí* 'besavi', *somera* 'femella de l'ase', *talla-robes* 'dragó', *tenalla* 'alfàbia', *timó* 'farigola', *tolla* 'toll gros', *torre* 'masia' (vegeu

mapa 1), *trebol* ‘sostre’, *tupina* ‘trossos de carn cuits i confitats dins un tupí’, *vagues* ‘vacances’, *voliana/voliaina* ‘papallona’, *xic/xica* ‘protagonistes d’un film’. (Per a l’extensió de la major part d’aquests mots, vegeu *ALDC*, *PALDC* i *DCVB*).

Una trentena de diatopismes lleidatans que, dins el marc de l’estàndard, donen testimoni de l’adhesió de l’autor al seu terror. Un estàndard o, com es deia abans, una llengua comuna o literària que amb seny i saviesa havia bastit Pompeu Fabra, introduint-hi diatopismes pouats en el ric dipòsit lèxic del *Diccionari Aguiló*, i completada després amb les addicions del *DIEC2*.

Els dialectalismes apareixen sense marca diatòpica, generalment sense cometes ni cursiva. Però, en certs casos, s’especifica amb una observació metalingüística, que pot ser:

- a) l’àrea dialectal: «l’aviram, l’afaram, que en diuen aquí»; «de la carn del cargol, aquí en diem el peix» (peix ‘part comestible’, derivat de *peixer*);
- b) l’ús social: «de vacances, de *vagues*, en deien els pagesos» (en un altre text «*vagues* [o vacances, com en diuen els civilitzats]»); «els “*silèncios*”, com ell [el pagès] deia a les esparde-nyes»;
- c) un sinònim: «llangardaix i *lluert*»; «guixolenc, o *ganxó*»; «riu o *clamor*»; «la brisa o *barrusca*»; «un *talla-robes* (o dragó)»;
- d) un aclariment del sentit: «capes de *terrol*, producte de les moltes rierades».

Altres vegades falten aquestes referències i el significat es dedueix pel context: *avorat* ‘posat a la vora’, *eu!* ‘naturalment!’ (mostrant conformitat després d’un diàleg), *vestes* ‘penitents’, *bon plec de vegades* ‘molts vegades’, *allargos* ‘pagaments diferits’.

De petit observava amb finesa mots i variants de la llengua. Així recorda «l’al·locució, amb accent de l’Urgell —o del Tarrós— del president [Companys]»; la veu del President, «d’accent innegablement lleidatà».

Geolingüística

L'estada a set poblacions (Puig-gros, Sant Martí de Maldà, Montblanquet, Sant Feliu de Guíxols, «que li seria pàtria», l'Espluga de Francolí, les Borges Blanques, Balaguer) l'impregna de geosinònims (entre cometes o en cursiva). Després del sojorn a Sant Feliu, recorda l'abundor de formes catalanes de dir i d'escriure que havia atresorat; per exemple:

els dies entre setmana —o, com vaig aprendre a Sant Feliu de Guíxols, «*de feiner*» un parlar dialectal molt peculiar que de la verdura del dinar en deia *bullida*, negava rotundament amb el graciós *poc que* («poc que te crec»), anomenava *sitrell* el *setrill* i feia ús de l'article salat («es noi, sa barca»).

El recorregut pel Segre i els seus afluents per al llibre *Els rius de Lleida* (Vallverdú & Sirera 1973) en col·laboració amb Ton Sirera, el va fer «captar les maneres de dir de la gent de les ribes». El títol d'una de les seves obres, *Pelegrí dels mots*, resumeix aquesta atracció. Alguns exemples: *torre* (a terres tarragonines, *maset*); *cacasses* 'deixalles del molí d'oli', «en altres indrets en diuen *oliasses*»; «*tupina*, que en altres regions en diuen *confitat*»; «entre els arcs de les *golfes* circumdants (a Balaguer en diuen *perxes*)».

Altres vegades, com a bon observador de la variació, l'impactava la característica d'un dialecte meridional, com el «valencià sonor» del catedràtic de dibuix quan «agarrava el *clarió*» ('guix') per fer un traç a la pissarra.

Aquest tarannà comparatiu s'estén a les llengües romàniques quan, per exemple, en un poema celebrant el seu aniversari remarca l'ús freqüent de *fer* en locucions del tipus *fer anys*, tan estès en català (vegeu els més de cent trenta casos recollits a *l'Índex del Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*; Veny: en premsa) i, com a verb de dicció, absent del castellà (vegeu Cuenca & Herbeck 2024).

Però l'estàndard vallverdunià es completa amb altres elements, també eventualment diatòpics, producte de la creativitat de l'autor, l'observació dels parlars, les nombroses lectures, elements que es manifesten en derivats, compostos, cultismes, etc., absents sovint del DIEC2. Així, podem citar:

Amb la col·laboració de

Diputació de Lleida

Trossos és una col·lecció
de l'Aula Màrius Torres
www.catedramariustorres.udl.cat

Consell d'edició:

Jaume Aulet (Universitat Autònoma de Barcelona), Xavier Macià (Universitat de Lleida), Jordi Malé (Universitat de Lleida), Montserrat Roser (University of Kent), Donatella Siviero (Università degli Studi Messina) i Joan R. Veny (Universitat de Lleida).

© 2024 dels textos, els seus autors
© 2024 de la supervisió científica: Aula Màrius Torres
© 2024 d'aquesta edició: Pagès editors, S L
Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat

Primera edició: maig de 2024
DL L 301-2024
ISBN: 978-84-1303-551-2
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat
Relligat a Enquadrernacions Prats XXI, SL

— impès a **lleida** —

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.